

ละครชาตรีเมืองเพชร
รูปแบบการแสดงที่เปลี่ยนไปในโลกที่เปลี่ยนแปลง
Lakhon Chatri of Phetchaburi Province:
The Performance Style Changed in the Changing World

จุฑารัตน์ ภาวะเกตุ*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “ละครชาตรีเมืองเพชร : รูปแบบการแสดงที่เปลี่ยนไปในโลกที่เปลี่ยนแปลง” มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการปรับรูปแบบการแสดงละครเมืองเพชรภายใต้บริบทสังคมในยุคปัจจุบัน ผู้เขียนศึกษาและเก็บข้อมูลโดยใช้การศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากศิลปินละครชาตรี คณะละครนาฏศิลป์เพชรน้ำผึ้ง พบว่ามีการปรับรูปแบบการแสดงดังนี้ 1) การลดทอนรูปแบบการแสดงเชิงพิธีกรรม 2) ปรับวิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีสู่ผู้แสดงรุ่นใหม่ 3) การแบ่งปันผู้แสดงและปรับบทบาทสู่ศิลปินอิสระ 4) การปรับภาษาและบทเจรจาประยุกต์สู่ความบันเทิงร่วมสมัย 5) เรียนรู้การถ่ายทอดและประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อใหม่ ซึ่งบทความชิ้นนี้เป็นการนำมาซึ่งการทำความเข้าใจการปรับตัวและการปรับรูปแบบของละครชาตรีเมืองเพชร และเพื่อรักษาศิลปะการแสดงเชิงวัฒนธรรมซึ่งเป็นมรดกของชาติ

คำสำคัญ: ละครชาตรีเมืองเพชร/รูปแบบการแสดง / การแสดงเชิงวัฒนธรรม

Abstract

The article “Lakhon Chatri of Phetchaburi Province: The Performance Style Changed in the Changing World” aims to present the adaptation of Lakhon Chatri forms with the current social context. The writer studies and analyses using documentation and in-depth interview with troupe leader and dance-drama performers from Nattasilp Phet Nam Peung Troupe. The study shows the following adaptations: 1) Using reduction of ritual performance pattern, 2) Adjustment of learning and trans-generation theatrical performances to the new actors, 3) Sharing the actors and adapting the roles to independent artists, 4) Changing the language and diction to contemporary performances and 5) Learning to convey and publicize with new media. This article result in understanding the adaptation

* อาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสยาม

of Lakhon Chatri from Phetchaburi Province to preserve the cultural performing arts which are national heritage.

Keyword: Lakhon Chatri from Phetchaburi Province / Performance style / Cultural performing arts

บทนำ

ละครชาตรีเป็นละครราชชนิดหนึ่งซึ่งพัฒนามาจากการแสดงพื้นบ้าน มีรูปแบบการแสดงมาจากละครโนห์รา (โนห์ราชาตรี) ผสมผสานกับรูปแบบละครหลวงและละครนอกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นการแสดงมหรสพที่ใช้ในการบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อที่ว่าสรรพสิ่งรอบตัวในธรรมชาติมีอำนาจเร้นลับแฝงอยู่สามารถดลบันดาลประทานความสำเร็จได้ และเมื่อทำงานลุล่วงตามเป้าหมายจะต้องจัดการแก้บนถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือด้วยละครตามที่ได้กล่าวบนบานไว้ จึงปรากฏรูปแบบพิธีกรรมในช่วงการแสดงละคร นอกจากนี้ในอดีตมีความเชื่อว่าผู้แสดงละครชาตรีมีคาถาอาคม การแสดงละครชาตรีจึงกลายเป็นสื่อที่ใช้ติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้า ทำให้มีบทบาทสัมพันธ์กับผู้คน สะท้อนความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย รวมถึงเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย โดยได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นแบบละครชาตรีมาตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องด้วยมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ชัดเจน จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดค่านิยมแพร่หลายออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดเพชรบุรีและจังหวัดใกล้เคียง เกิดเป็นศิลปะการแสดงทางวัฒนธรรมที่ประยุกต์ปรุงแต่งจากภูมิปัญญาดั้งเดิม ได้รับการยกย่องและขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในสาขาศิลปะการแสดง พ.ศ.2552 แต่ทว่าการดำรงอยู่ของละครชาตรีเมืองเพชรในปัจจุบันกลับไม่แน่นอนและค่อยๆจางหายไปจากการรับรู้ของคนรุ่นใหม่ ทั้งที่ศิลปินละครชาตรี

พยายามพัฒนารูปแบบการแสดงเพื่อให้เข้ายุคสมัย สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและเศรษฐกิจ หรือตอบสนองความพึงพอใจของเจ้าภาพและผู้ชมในปัจจุบันผู้ศึกษาเกิดความสนใจในวิธีการถ่ายทอดและการปรับตัวของละครชาตรีเมืองเพชรให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังคงสืบทอดแบบแผนดั้งเดิมและเพื่อเก็บข้อมูลทางการแสดงละครชาตรีอันมีคุณค่าด้านงานการแสดงศิลปวัฒนธรรมนำไปสู่การอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ให้แก่การแสดงของไทยต่อไป

รูปที่ 1 ภาพวาดการแสดง “ท่ารำโนห์ราชาตรี”

ผนังพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธารามที่เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2277

กำเนิดละครชาตรีในแผ่นดินไทย

ละครชาตรี” เป็นละครเก่าแก่ประเภทหนึ่งของไทยที่กำเนิดขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา สันนิษฐานว่าเกิดจากการผสมผสานระหว่างการขับร้อง ระบำ รำฟ้อนประกอบดนตรีของไทย ซึ่งมีอยู่แล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย กับละคร “ยาตรี” หรือ “ยาตรา” ซึ่งเป็นละครพื้นเมืองของชาวเบงกาลีประเทศอินเดีย โดยเริ่มแรกคาดว่าจะแพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทยทางภาคใต้และนิยมแสดงอย่างแพร่หลายในบทเรื่องพระสุธนและนางมโนราห์ ชาวใต้เรียกละครประเภทนี้ว่า “ราชาตรี”

ความเป็นมาหรือหลักฐานละครชาตรีคาดว่าเกิดขึ้นสมัยอยุธยา เพราะปรากฏหลักฐานเด่นชัดเป็นภาพวาดการแสดง “ทำรามโนห์ราชาตรี” (ภาพประกอบ : รูปที่ 1 ภาพวาดการแสดง “ทำรามโนห์ราชาตรี”) อยู่ที่ผนังพระอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี ที่เขียนไว้เมื่อปี พ.ศ. 2277 โดยสันนิษฐานว่าเป็นงานจิตรกรรมฝาผนังศิลปะอยุธยาตอนกลางเพราะใช้สีเอกรงค์ และปรากฏหลักฐานเป็นปูนปั้นทำรามโนราห์ชาตรีอยู่ที่หน้าบันพระอุโบสถวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรีในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา

จากภาพวาดการแสดง “ทำรามโนห์ราชาตรี” แสดงถึงภาพการแสดงละครชาตรีโบราณที่ยึดถือประเพณีและความเชื่อมั่นทางไสยศาสตร์ มีรูปแบบที่จะใช้พื้นที่โล่งบริเวณบ้านหรือที่กลางแจ้ง หรือศาลเจ้าเป็นสถานที่แสดงโดยใช้เสาสี่ต้น ปักสี่มุม เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีเพียงหนึ่งเดียว มีหลังคาไว้บังแดดบังฝน ตรงกลางจะปักเสากลางผูกผ้าแดงที่ทำจากไม้ชัยพฤกษ์หนึ่งเสาเรียกว่า “เสามหาชัย” ตามความเชื่อที่ว่า เป็นเสาที่พระวิสุกรรมเสด็จมาประทับเพื่อปกป้องผองภัยอันตรายและไม่มีฉากหลัง

ต่อมาปี พ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปปราบเจ้าพระยามครศรีธรรมราชที่ตั้งตัวเป็นอิสระและได้กวาดต้อนผู้คนมาเมืองหลวงพร้อมด้วยพวกคณะละคร “ละครโนห์ราชาตรี” จึงได้เริ่มแพร่หลายจากภาคใต้เข้าสู่เมืองหลวง กระทั่งปี พ.ศ. 2323 ละครโนห์ราชาตรีได้เข้ามาร่วมแสดงในงานฉลองพระแก้วมรกตแสดงประชันกับละครหญิงของหลวงเป็นเหตุสำคัญทำให้คนไทยรู้จักแพร่หลายขึ้นแต่ก็ยังไม่ได้รับความนิยมมากนักเพียงแต่รู้จักกันในวงชาวปักษ์ใต้ที่อพยพมาเท่านั้น

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2375 ลุขสมัยแผ่นดินรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวโนห์ราชาตรีที่มีความสามารถในการแสดงอพยพตามมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สนามควาย (แถบสนามหลวงกรุงเทพฯ ในปัจจุบัน) ได้รวบรวมกันตั้งเป็นคณะละครรับเหมาการแสดงในงานต่าง ๆ จนเป็นที่ขึ้นชื่อและฝึกหัดสืบต่อกันมาโดยประยุกต์คำร้องให้มีการเอื้อนเอ่ยบททำนอง และดัดแปลงให้เข้ากับภาษากลาง เรียกการแสดงนี้ว่า “ละครชาตรี”

ละครชาตรีจากพระนครสู่เมืองเพชร

จากการสืบค้นข้อมูลละครชาตรีเมืองเพชร ในหนังสือพิมพ์เพชรนิวิศ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552กล่าวถึงละครชาตรีคณะแรกของเมืองเพชรว่าเป็นของ “นายสุข” (มีอายุอยู่ในราว พ.ศ.2378-2454) ชาวตำบลหน้าพระลาน อำเภอเมืองเพชรบุรี เป็นผู้ที่มีความสามารถทางด้านโขนและละครชาตรี อีกทั้งยังเป็นช่างฝีมือซ่อมเครื่องละครชื่อดังของเมืองเพชร นายสุขมีความสนใจในการละครเป็นอย่างมากได้ติดตามละครหลายคณะไปตามสถานที่ต่าง ๆ เริ่มจากการเป็นเด็กช่วยขนเครื่องดนตรีและอุปกรณ์การแสดง ชีวิตที่คลุกคลีอยู่กับคณะละครมานานทำให้นายสุขเกิดความสนใจในการละครมากขึ้นและมีโอกาสได้ไปที่สนามควายเพื่อเริ่มฝึกหัดละครกับชาวละครโนห์ราชาตรีปักษ์ใต้ จนได้รับบทแสดงเป็นตัวประกอบและเป็นเพื่อนพระเอก นายสุขฝึกหัดจนได้หน้าพรานโนรา (สีแดงสีดำ) ซึ่งเป็นหน้ากากสำหรับแสดงเป็นพรานบุโรหิต

และพรานบุญตัวละครในเรื่อง “พระสุธนมโนห์รา” เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มนายสุขได้ใช้ความรู้ประสบการณ์ที่ได้จากการฝึกหัดแสดงและด้วยสายเลือดที่รักการเล่นละครจึงจัดตั้งคณะละครเป็นของตัวเองขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี มีเพื่อนและญาติพี่น้องเข้าร่วม คนทั่วไปเรียกคณะละครนี้ว่า “ละครนายสุข”

ในระยะเริ่มแรกการละครของนายสุขมีผู้แสดงเป็นชายล้วน เพราะละครผู้หญิงมีแสดงเฉพาะในวังหลวงเท่านั้น จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บุคคลทั่วไปใช้ผู้หญิงแสดงละคร จึงได้เริ่มมีนักแสดงผู้หญิงเข้ามาแสดงละครได้ ดังนั้นละครเมืองเพชรบุรีจึงมีผู้แสดงหญิงนับแต่นั้นมา

ต่อมาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เสด็จแปรพระราชฐานมาพักผ่อนที่พระนครคีรี คณะละครของนายสุขมีโอกาสดูถวายต่อหน้าพระที่นั่งจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้นายสุขเป็น “หลวงอภัยพลรักษ์” นับแต่นั้นมาละครของนายสุขจึงมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วเมืองเพชรและพื้นที่ใกล้เคียงจนเป็นที่รู้จักในนาม “ละครหลวงอภัยฯ” ทำให้มีงานแสดงเข้ามาจนฐานะการเงินของครอบครัวดีขึ้นเป็นลำดับ

ละครชาตรีได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างรวดเร็วในวงกว้างและมีได้เป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่กลับกลายเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้งามให้กับนายโรงละคร ดังจะเห็นได้จากรัชกาลที่ 4 ทรงเห็นว่าการแสดงละครมีรายได้ดี เจ้าของละครสมควรต้องเสียภาษีช่วยราชการแผ่นดิน จึงกำหนดให้มีการเก็บภาษีละครขึ้น ซึ่งสามารถจัดเก็บได้ทั้งกลางวันกลางคืนแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของละครชาตรีได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้เหตุที่เกิดความนิยมแสดงละครชาตรีอย่างแพร่หลายสืบเนื่องมาจากพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่เข้ามาปฏิบัติราชการในเมืองเพชรบุรี เมืองเพชรกลายเป็นแหล่งสมาคมของขุนนาง ทำให้มีคณะละครเพื่อประดับเกียรติยศและเพื่อความบันเทิงภายหลังจากปฏิบัติราชการเสร็จสิ้น ซึ่งเหตุนี้มีส่วนผลักดันกลุ่มละครเมืองเพชรบุรีรับพัฒนาการแสดงแบบอย่างละครหลวงจากราชสำนัก

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411- 2453) ทรงให้ความสนพระทัยและเสด็จแปรพระราชฐานที่เมืองเพชรเช่นเดียวกับพระบรมชนก โดยมีเจ้าคุณจอมมารดาเอน ผู้ฝึกละครในวังหน้าตามแบบละครหลวงได้มาถ่ายทอดทำรำและการเล่นผสมผสานกัน ละครเจ้าคุณจอมมารดาเอนได้เข้าไปแสดงในเมืองเพชรบุรี ในปีพ.ศ. 2424 ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญต่อวงการละครชาตรีเมืองเพชรเพราะได้เปิดโอกาสให้ชาวเมืองเพชรบุรีชมการแสดงดังปรากฏในนิราศเมืองเพชร ทั้งยังมีการฝึกหัดละครหลวง ถ่ายทอดทำรำและการเล่นผสมกันระหว่างละครเจ้าคุณจอมมารดาเอนกับละครเจ้าพระยาสุรพัฒน์พิสุทธิ์ (เทพ บุนนาค) เจ้าเมืองเพชรบุรี และละครพระปลัดเพชรพิสัย (เทียน บุนนาค) โดยมีหม่อมของท่าน เช่น หม่อมเมือง หม่อมนางได้รับการฝึกหัดละครตามแบบละครหลวง กระทั่งเป็นผู้มีความสามารถในการเล่นละครชาตรีได้อ่อนช้อยสวยงาม โดยเฉพาะหม่อมเมืองเป็นผู้มีความสามารถในการแสดงละคร จนได้รับขนานนามว่า “ละครในคณะหม่อมเมือง” และได้เล่นถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานบริเวณ “หน้าพระลาน” ซึ่งอยู่ตำบลหน้าพระลาน ในเวลาต่อมาจึงเรียกละครหลวงอภัยฯว่า “ละครหน้าพระลาน” ทำให้ชาวเมืองเพชรได้มีโอกาสชมละครหลวงของราชสำนักอยู่บ่อยครั้งส่งผลกับการตื่นตัวในการฝึกหัดละครชาตรีเป็นอย่างมาก(ภาพประกอบ : รูปที่ 2 หลวงอภัยพลรักษ์ มีอายุอยู่ในราว พ.ศ.2378-2454 และรูปภาพที่ 3 ละครหลวงอภัยพลรักษ์ แสดงเรื่อง สังข์ทอง ตอนรจนาเลือกคู่)

รูปที่ 2-3 ภาพซ้าย : หลวงอภัยพลรัักษ์ มีอายุอยู่ในราว พ.ศ.2378-2454
ภาพขวา : ละครหลวงอภัยพลรัักษ์ แสดงเรื่อง สังข์ทอง ตอนรจนาเลือกคู่
บันทึกภาพปลายรัชกาลที่ 5 จัดแสดงหน้าพระลาน

การแสดงละครชาตรีเมืองเพชรจึงเกิดความนิยมจัดแสดงในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ งานวัด หน้าบ่อน เป็นประจำในลักษณะงานเหมา งานมหรสพหลวง เทศกาลฉลองการกุศลอย่างวันออกพรรษา การทอดกฐินผ้าป่า พระราชพิธีและพิธีต่าง ๆ ในชวงเวลานี้ละครชาตรีได้เป็นมหรสพประจำเมืองที่ให้ความบันเทิงใจและเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง จนเกิดคณะละครใหญ่ขึ้นมากมาย คณะละครเมืองเพชรที่รู้จักกันดีในสมัยรัชกาลที่ 5 มีอยู่ 5 คณะ คือ “ละครหลวงอภัยพลรัักษ์” “ละครหลวงทิพย์อาชญา” “ละครดำไปล์” “ละครยายปู้ย” “ละครบางแก้ว”

การที่คณะละครได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองเพชรบุรีเป็นสิ่งกระตุ้นให้ละครเมืองเพชรเกิดการสร้างสรรค์พัฒนาละครอย่างจริงจัง ชาวเมืองเพชรเกิดศรัทธาสนใจจะเข้ามาฝึกละครและนิยมละครกันมากขึ้น ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ชาวเมืองเพชรนิยมดูละครและจัดแสดงกันทั้งเมืองมีการแสดงละครอาชีพและละครสมัครเล่นปิดวิก ซึ่งเป็นการแสดงหารายได้เพื่อการกุศลถือได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นยุคทองของละครชาตรีเมืองเพชร ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2468) พระองค์โปรดการดนตรีและนาฏศิลป์ โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดละครแสดงถวายเพื่อทอดพระเนตรและยังทรงพระราชทานนามให้แก่หัวหน้าคณะละคร พร้อมทั้งพระราชทานเงินรางวัลแก่ผู้แสดง อย่างที่นายบุญยัง จันทรสุข บุตรชายของหลวงอภัยฯ ซึ่งได้รับสืบทอดศิลปะการแสดงได้ดำเนินการแสดงละครชาตรีต่อ รู้จักกันในนาม “คณะละครพ่อบุญยัง” ได้มีโอกาสแสดงถวายต่อหน้าพระที่นั่งเฉกเช่นผู้เป็นบิดา จนรัชกาลที่ 6 พอพระราชหฤทัยพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็น “ขุนพิทักษ์ทัศนาศนา” ทำให้วงการละครชาตรีเมืองเพชรเกิดความตื่นตัวและพัฒนาการแสดงให้ดียิ่งขึ้น จัดแสดงและฝึกหัดละครทั่วหน้าเพราะเป็นอาชีพที่รายได้ดีมีเกียรติ เกิดเป็นคณะละครเก่าและคณะที่ตั้งใหม่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มละครในเมืองกับกลุ่มละครบางแก้ว (เป็นละครนอกเมือง) การพัฒนาละครมีอย่างต่อเนื่องอย่างกลุ่มละครบางแก้วเมื่อไปดูละครในเมืองแล้วนำมาพัฒนาการแสดงของตน รวมถึงมีการเชิญผู้แสดงละครในเมือง (หมายถึงขุนพิทักษ์ทัศนาศนา) ที่มีฝีมือมาถ่ายทอดวิชาละครจนสามารถจัดการแสดงถวาย ณ พระตำหนักหาดเจ้าสำราญ ส่วนคณะละครตาถิ่นยายรับได้เชิญครูโนรามามาจากจังหวัดชุมพรมาสอนรำชัดชาตรีเพิ่มเติม เกิดการถ่ายโอนวิชาละครทั้งทำรำ เพลงร้อง การแต่งกายและดนตรี โดยมีศูนย์กลางถ่ายทอดละครอยู่ที่หน้าพระลาน

ต่อมาขุนพิทักษ์รักษาและหม่อมเมืองได้พัฒนาละครเป็นละครอย่างของหลวง โดยเรียกละครที่ปรับปรุงใหม่ว่า “ละครไทย” เมื่อศูนย์กลางของละครชาติหรืออย่างกลุ่มละครสายตระกูลหลวงอภิพลรักษ์ได้ปรับเปลี่ยนรสนิยมจัดแสดงละครไทยและยังได้รับเกียรติแสดงในงานราชการ เนื่องจากละครไทยสามารถแสดงได้ทุกโอกาส มีอัตราค่าจ้างไปแสดงสูงกว่าละครชาติถึงเท่าตัวประกอบกับผู้แสดงละครไม่ต้องร้องบตนเอง ไม่มีคนบอกบทเช่นเดียวกับละครนอก มีฉาก เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงโดยใช้ปี่พาทย์ ระนาด ตะโพน ซอวง กลองทัด ฉิ่ง กรับ ร้องเพลงตามอารมณ์ของเรื่อง อีกทั้งไม่มีราชัดชาติหรือไหว้ครู (ไม่มีพิธีกรรมมีแต่รำถวายมือ) ทำให้สามารถจับเรื่องเล่นได้เลย และเมื่อมีคณะละครชาติหลายคณะก็ต้องแข่งขันรับงานแสดง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มผู้แสดงละครชาติหันมานิยมแสดงละครไทยกันมากขึ้นเพื่อความอยู่รอดในอาชีพละคร สภาพการณ์นิยมละครไทยเช่นนี้เกิดผลกระทบต่อวงการแสดงละครชาติ บางคณะเลิกอาชีพแสดงละครหันมายึดอาชีพเขียนฉากละครไทยแทนเนื่องจากมีรายได้ดี และการราชัดชาติถูกตัดออกและหายไป จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2466 ขุนพิทักษ์รักษาได้เสียชีวิตลง นายแก้ว น้องชาย และหม่อมเมืองได้ร่วมกันดำเนินการและถ่ายทอดละครต่อ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477)เป็นช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านเมืองอยู่ในภาวะวิกฤต มหรสพสิ่งบันเทิงใจต่าง ๆ ย่อมได้รับความนิยมนลดลง แต่ละครชาติหรือเมืองเพชรได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าจอม (เจ้าจอมอ่อน และเจ้าจอมเอิบ) จัดแสดงหน้าที่ประทับทุกคืนในช่วงเวลารับประทานอาหารค่ำถึงเวลา 23.00 น. โดยประทานเงินเดือนเป็นค่าตอบแทน และได้รับอนุญาตให้รับงานแสดงนอกพระตำหนักเพื่อหารายได้พิเศษ ดังนั้นการละครในเมืองยังคงดำรงต่อไปเพื่อการครองชีพ ส่วนชาวบ้านชายทะเลยังนิยมบ่นถวายละครชาติ เนื่องจากมีอาชีพประมงมีความเสี่ยงเรื่องลมฟ้าอากาศจึงต้องอาศัยการบ่นบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ แต่เมื่อปลายรัชสมัยเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เหตุการณ์บ้านเมืองไม่สงบ สภาพเศรษฐกิจซบเซา ละครชาติจึงได้รับผลกระทบ ยิ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8(พ.ศ. 2477-2489)เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา (สงครามโลกครั้งที่ 2) ส่งผลให้มีผู้ว่างละครลดลง ผู้ประกอบอาชีพมีรายได้ตกต่ำ

และต่อมาสมัยรัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2491-พ.ศ. 2500) ได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมขึ้น ออกพระราชกฤษฎีกาให้กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานควบคุมการแสดงละคร ซึ่งมีพระยาอนุমানราชชนเป็นอธิบดีจัดอบรมหัวหน้าคณะละครและหัวหน้าวงปี่พาทย์ให้มีความรู้ทางนาฏศิลป์ไทย ดนตรีไทย กำหนดให้ผู้แสดงละครเป็นอาชีพต้องมีประกาศนียบัตรรับรองว่าเป็นศิลปินจากกรมศิลปากรเพื่อเป็นการยกระดับศิลปินในท้องถิ่น และมองว่าการเล่นละครชาติแบบนั่งล้อมวงไม่มีฉากมีที่นั่งอย่างเดียว เล่นบนพื้นดินนั้นไม่สุภาพ ส่งผลทำให้ผู้แสดงบางคนเลิกอาชีพละคร ผู้แสดงอาวุโสบางคนเลิกและหยุดการถ่ายทอด โดยเฉพาะหม่อมเมืองได้หยุดการถ่ายทอดการแสดงให้คนรุ่นหลังและย้ายไปอยู่กับลูกชายซึ่งเป็นนายอำเภออยู่ที่อำเภอแหลมฉบัง จังหวัดตราด ปล่อยให้หลานๆดำเนินการสืบทอดการแสดงละครชาติริมาจนกระทั่งปัจจุบัน (ปัจจุบันคือ “คณะยอดเขาวมาลัย”) ด้วยสภาวะการควบคุมการแสดงละครและการที่ผู้นำการแสดงยุติบทบาททำให้การแสดงละครชาติเริ่มเสื่อมความนิยมลงประกอบกับผู้ที่จัดละครใหม่มีน้อยลง ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี (พ.ศ.2400-2460) มีเส้นทางเดินรถไฟสายใต้ผ่านหัวหินทำให้ความเจริญทางการบันเทิงรูปแบบใหม่ๆเกิดขึ้นประกอบกับนำพาผู้คนจากกรุงเทพฯ เดินทางท่องเที่ยวลงสู่ชายฝั่งทะเล ส่งผลให้การเติบโตของตัวเมืองเพชรบุรีที่ต่อเนื่องมา 60 ปีชลดตัวลง

ในภาวะที่มีงานแสดงน้อย คณะละครชาตรีบางคนจะแก้ปัญหาด้วยการเดินโรงไปจัดแสดงตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งเหนือและใต้ ส่วนใหญ่เป็นการแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สับบนตามที่ชาวบ้านจ้างให้แสดง บางครั้งต้องแสดงเพื่อแลกอาหาร การแสดงลักษณะนี้ไม่ต้องแต่งหน้าและไม่แต่งเครื่องละคร กระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ละครชาตรีที่กำลังเดินโรงอยู่ทางใต้ได้มีโอกาสแสดงละครชาตรีให้ทหารญี่ปุ่นดูเมื่อครั้งยกพลขึ้นบก

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489 ถึงปัจจุบัน) เป็นช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง สภาพเศรษฐกิจอยู่ในสภาวะฟื้นตัว วัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาพร้อมธุรกิจการค้า ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านมหรสพและพิธีกรรมต่าง ๆ วัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทยมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้คนหันไปนิยมภาพยนตร์ ดนตรีสากลแบบตะวันตกกันมากขึ้น ทำให้การแสดงละครชาตรีเมืองเพชรชบเซาหลง มีการปรับตัวของละครชาตรีบางคน โดยการปรับเปลี่ยนเครื่องดนตรีประกอบการแสดงโดยนำเครื่องดนตรีสากลคือ แตรวงเข้ามาผสมวงปี่พาทย์ ชาตรีประกอบการแสดงละครชาตรีทำให้ได้รับความนิยมขึ้นมา แต่เพียงแคในช่วงแรกตามกระแสนิยมเท่านั้น และบางคณะนำการรำซัดชาตรีในพิธีกรรมตามแบบละครชาตรีดั้งเดิมมาฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาปี พ.ศ.2498 กองการสังคีตกรมศิลปากรฟื้นฟูการแสดงละครชาตรีขึ้นมา จัดการแสดงเป็นละครโรงใหญ่ที่โรงละครศิลปากร การพัฒนาและเปลี่ยนรูปแบบโดยมีการแบ่งบทเป็นองก์ แต่ละองก์มีการเปิดและปิดม่านเพื่อเปลี่ยนฉากแบบสมจริง เรียงเป็นลำดับตามท้องเรื่องปรับกระบวนการรำ บรรจุเพลงร้อง การแต่งกายยืนเครื่อง ผู้แสดงรำตามคนร้อง แต่เจรจาเองจึงเกิดเป็น “ละครชาตรีฉบับกรมศิลปากร” ขึ้นโดยการแสดงที่ปรับปรุงใหม่ มี 2 เรื่อง คือ เรื่อง “มโนห์รา” ในปีพ.ศ. 2498 เรื่องที่สองเรื่อง “รถเสน” โดยปรับปรุงขึ้นจากรถเสนชาดก จัดแสดงครั้งแรกในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นละครชาตรีเครื่องใหญ่ที่มีความงดงามตระการตา ทำให้ละครชาตรีกลับมาได้รับความนิยมอีกครั้งหนึ่ง

และในปีพ.ศ. 2513 คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดการแสดงละครอิงพงศาวดาร เรื่อง “ศรีธรรมมาโศกราช” และคณะละครอาสาสมัครในพระบรมราชูปถัมภ์จัดการแสดงละครอิงประวัติศาสตร์ของภาคใต้ เรื่อง “ตามพรลิงค์” ในปีพ.ศ.2524 จากบทประพันธ์ของสมภพ จันทระประภาณ โรงละครแห่งชาติ โดยละครทั้งสองเรื่องนี้จัดแสดงแบบละครชาตรีโรงใหญ่ ผู้แสดงเป็นผู้ร้องและเจรจาเอง ซึ่งเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาละครชาตรีทั้งของภาครัฐและของชาวบ้าน

สภาวการณ์ละครชาตรี จังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบัน (พ.ศ.2537-2539)กล่าวถึงการสำรวจคณะละครชาตรี ตามที่ปรากฏในบทความละครชาตรีเรื่องพระธมมรี คณะพรหมสุวรรณ จังหวัดเพชรบุรีของ บุญธรรม จันทระสุข ค้นพบว่ามียุคละครชาตรี 28 คณะที่รับงานแสดง และมีการแสดงที่ยังรักษาแบบแผนของการแสดงละครชาตรีไว้ได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น คณะบุญยั้ง (ศิษย์) ฉลองศรี คณะเทพพิमान คณะพรหมสุวรรณ คณะยอดเขาวามาลย์ คณะละอองศรี คณะขวัญเมืองประดิษฐ์ศิลป์ คณะปทุมศิลป์ คณะชูศรีนาฏศิลป์ คณะประพร (ศิษย์) ฉลองศรี คณะมณีเทพ คณะขันนาคทัศน์ศิลป์ คณะสี่พี่น้อง ฯลฯ

ต่อมาบทความละครชาตรีเมืองเพชร ลงข้อมูลในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2556 ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรีได้มีการสำรวจคณะละครชาตรีจังหวัดเพชรบุรีที่มีแสดงอยู่ในปัจจุบัน โดยมีงานแสดงให้ชมเป็นประจำ สัปดาห์ 21 คณะ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่มๆในเขตอำเภอเมืองอำเภอบ้านลาดและตำบลบางแก้วอำเภอบ้านแหลมนอกจากนั้นเป็นคณะละครชาตรีกลุ่มเล็กที่มีงานบ้างไม่มีบ้าง หรือเป็นกลุ่มศิลปินละครชาตรีอิสระ และในปัจจุบันละครชาตรีเมืองเพชรที่มีอายุยาวนานกว่า 25 ปี สืบทราบได้มีจำนวนทั้งสิ้น 5 คณะ คือ คณะพรหมสุวรรณ คณะ พ. เทพประสิทธิ์ คณะประทีนทิพย์ คณะปทุมศิลป์

และคณะเบ็ญจา (ศิษย์) ฉลองศรี จึงกล่าวได้ว่าในช่วงปัจจุบันละครชาตรีเมืองเพชรยังคงความนิยมจัดแสดงเพื่อแก้สิ้นบทตามแต่ผู้ว่าจ้าง โดยเฉพาะการแสดงละครชาตรีเพื่อแก้สิ้นบนในวัดมหาธาตุวรวิหาร มีการรับงานการแสดงเพื่อแก้สิ้นบนในราคาถูกจึงเป็นที่นิยมของผู้ว่าจ้างทั้งนี้นักแสดงละครชาตรีบางคนจะเป็นนักแสดงรุ่นใหม่เมื่อฝึกหัดพอทำได้ก็ออกแสดงเพราะมุ่งแข่งขันทางธุรกิจเน้นหารายได้ การแสดงที่เป็นแบบแผนจึงถูกปรับเปลี่ยนตัดทอนเป็นไปตามความสามารถอันจำกัด ส่วนผู้แสดงรุ่นเก่าที่รับงานในราคาที่สูงกว่าไม่มีโอกาสที่จะได้แสดงละครชาตรี บางท่านจึงหมดกำลังใจและเลิกอาชีพการแสดงไปทำให้การแสดงที่เป็นแบบแผนขาดผู้สืบทอดที่ลึกซึ้งชำนาญหรือมีความรู้ในทางนาฏศิลป์อย่างแท้จริงนอกจากนี้แล้วลูกหลานของคณะละครชาตรีเองก็ไม่ต้องการสืบทอดเพราะฝึกหัดยาก มีรายได้น้อยจึงทำให้ละครชาตรีค่อยๆ เสื่อมถอยลง ศิลปะรูปแบบเก่าเลือนหายไปประกอบแต่เศรษฐกิจที่ตกต่ำและเกิดความนิยมการแสดงลิเกและเพลงลูกทุ่งทำให้ไม่ค่อยมีเจ้าภาพจ้างไปแสดงจึงทำให้ละครชาตรีเมืองเพชรที่แท้จริงกลายเป็นสิ่งที่หาชมได้ยากดังนั้นเห็นควรศึกษาการแสดงละครชาตรีจังหวัดเพชรบุรีถึงการปรับรูปแบบการแสดงละครชาตรี เพื่อนำไปสู่การรวบรวมข้อมูล การอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ละครชาตรีที่สอดคล้องกับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

การปรับรูปแบบการแสดงละครชาตรีในปัจจุบัน

1. การลดทอนรูปแบบการแสดงเชิงพิธีกรรม

ละครชาตรีในอดีตมีการยึดมั่นจารีตดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด เพราะเป็นละครจัดถวายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หากแต่ปัจจุบันการแสดงละครชาตรีมีการปรับและลดทอนการแสดงส่วนของพิธีกรรมโดยปัจจุบันมีรูปแบบการแสดง 12 ขั้นตอน แบ่งเป็นช่วงเช้าและช่วงบ่าย ดังนี้

- การแสดงช่วงเช้าเริ่มตั้งแต่เวลา 09.30-12.00 น. ประกอบด้วยขั้นตอน 1) บูชาครู 2) โหมโรง 3) ร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4) รำถวายมือ 5) ร้องประกาศโรง (คำปรัดหรือร้องกำปรัด) 6) รำชัตชาตรี 7) จับเรื่องแสดง (จัดแสดงละคร) และ 8) ลาเครื่องสังเวย (ภาพประกอบ : รูปที่ 3 ภาพการแสดงช่วงเช้าช่วงพิธีกรรม)

รูปที่ 3 ภาพการแสดงช่วงเช้าช่วงพิธีกรรมเริ่มภาพแรก

- 1) การบูชาครู 2) การโหมโรง 3) ร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4) รำถวายมือ 5) ร้องประกาศโรง 7) จับเรื่องแสดง

• การแสดงช่วงบ่ายเริ่มตั้งแต่เวลา 13.-0-16.00 น. ประกอบด้วยขั้นตอน 9) โหมโรงบ่าย 10) ร้องประกาศโรงบ่าย 11) จับเรื่องแสดง (จัดแสดงละครต่อหรือเล่นเรื่องใหม่) ปิดการแสดง 12) พิธีลาโรง เมื่อศึกษาวิเคราะห์จากข้อมูลพบว่าเดิมแต่ก่อนจะเริ่มทำการแสดงจะมีพิธีทำโรง (การปลุกโรง) แต่ปัจจุบัน คณะละครจะเดินทางไปถึงสถานที่แสดงก่อนล่วงหน้าเพื่อจัดเตรียมสถานที่สำหรับแสดงที่มาจากกรณีนี้ หมายถึงเจ้าภาพล่วงหน้าแทน

ในบางคณะอาจจะมีการตัดบทร้องประกาศครูบางบท ร้องกำพรัด การร้องส่งเจ้าออกจากรูปแบบการแสดง และไม่มีพิธีลาโรง ซึ่งจากเดิมพิธีลาโรงเป็นถนอนพิธีกรรมที่สะกดไว้ โดยการบริการมคาถา และใช้มีดหมอตัดชายคาโรงละครที่มุ่งด้วยใบจาก แต่ปัจจุบันอาจใช้วิธีดิงกิ่งมะยมที่ผูกไว้กับเสาโรงออกพร้อมกับกล่าวว่า “ให้สิ้นบนขาดกันในวันนี้” หรือใช้รูปแบบให้ตัวละครที่แสดงอยู่ในขณะนั้นเป็นผู้ตัดบท ปิดการแสดง โดยแทรกลงในบทเจรจาตามท้องเรื่องให้ถูกแบบแผนและขอลาผู้ชมการแสดง/เจ้าภาพเป็นอันจบพิธีลาโรง สาเหตุการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงดังกล่าว เนื่องมาจากผู้ทำพิธีขาดความชำนาญ ด้านพิธีกรรมบริการมคาถา

ส่วนของการแสดงมีระยะเวลาการจับเรื่องแสดง ในอดีตเล่นตามเรื่องและเล่นกันเต็มวันแต่ปัจจุบันปัจจัยของระยะเวลาที่จัดแสดงจะจบภายในวันและตามเจตนาารมณ์ของผู้ว่าจ้างการจับเรื่องแสดง บำเหน็จความสนุกสนาน และยุติการแสดงในช่วงใดก็ได้ที่เห็นว่าเหมาะสม นักแสดงจะตัดบทลงตามเวลา หลังจากการพิจารณาว่าเหมาะสมแก่เวลาแล้วของหัวหน้าคณะ/แม่ครู/ผู้บอกบท โดยระหว่างแสดงจะบอกกล่าวให้ผู้แสดงรู้ตัวและตัดจบเรื่องจะจบด้วยความสุขหรือความสนุกสนาน ไม่จบด้วยความตายของตัวละคร เนื่องจากเน้นความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าภาพเป็นสำคัญ

2) ปรับวิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีสู่ผู้แสดงรุ่นใหม่

ปัจจัยหลักที่ส่งผลให้การแสดงละครชาตรีปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง คือผู้แสดง เนื่องจากการแสดงละครชาตรีผู้แสดงต้องเป็นผู้มีความสามารถรอบด้าน ทั้งการร้อง รำและเจรจา ซึ่งเป็นการใช้ทักษะการแสดงหลายแขนงที่มักจะใช้ระยะเวลาฝึกหัดยาวนานและตั้งแต่วัยเยาว์ การขาดแคลนนักแสดง หรือผู้แสดงส่งผลต่อการคัดเลือกเรื่อง เรื่องที่จัดแสดงในบางเรื่องขาดนักแสดงที่จะสามารถรับบทบาทได้ เมื่อวิเคราะห์พบว่ามาจากกำหนดจารีตและกลวิธีการฝึกฝนผู้แสดง เนื่องด้วย

ประการแรกครูผู้สอนจับทำรำ สอนร้อง สอนรำต้องเป็นแม่ครูพ่อครูที่ผ่านการครอบครูละครชาตรีและเป็นผู้มีความรู้ละครชาตรีทุกขั้นตอน

ประการที่สองการถ่ายทอดความรู้ทางละครชาตรีปรากฏใน 2 ลักษณะคือ 1) การถ่ายทอดในกลุ่มเครือญาติเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางละครชาตรีให้ทั้งหมดเต็มความสามารถในลักษณะตัวตายตัวแทนโดยจะถ่ายทอดให้กับบุตร หลาน ญาติเท่านั้น และ 2) การถ่ายทอดให้แก่บุคคลอื่นที่สนใจ ในฐานะครูกับศิษย์ ซึ่งในอดีตครูผู้สอนจะไม่ถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งหมด เนื่องจากป้องกันมิให้สิทธิ์ที่อยู่ในคณะไปแยกตั้งคณะมาแข่งขันกับคณะในตระกูลของครู จึงเน้นฝึกหัดเพียงเบื้องต้นและเน้นฝึกหัดเป็นนักแสดง ไม่สามารถประกอบอาชีพเป็นนายโรงหรือหัวหน้าคณะวันแต่สิทธิ์ผู้นั้นมีความสามารถเฉพาะตัวหรือมีพรสวรรค์เป็นคนช่างจดจำในลักษณะวิธีการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ

นอกจากนี้แล้วการถ่ายทอดนิยมนเฉพาะกับลูกศิษย์ที่มีคุณสมบัติเพียงพร้อมเท่านั้น โดยผู้ช่ายมักจะต้องบวชเรียนก่อน ส่วนผู้หญิงต้องรำได้ดีและอ่อนช้อยโดยครูเป็นผู้คัดเลือกถ่ายทอดว่าใครเหมาะสม การแสดงละครชาตรีจึงมักถูกจำกัดในวงแคบในกลุ่มสายตระกูลเท่านั้น ซึ่งหากคนในสายตระกูลไม่

ผู้สนใจหรือสืบทอดส่งผลกระทบต่อการคงอยู่ของคณะละครที่กำลังลดจำนวนลงประกอบกับปัจจุบันไม่มีความนิยมในการฝึกหัดเป็นนักแสดงละครชาตรี เพราะการถ่ายทอดความรู้ให้กับศิษย์หรือการฝึกหัดเพื่อที่จะแสดงละครได้ดี ต้องใช้เวลานาน ทำให้ผู้ฝึกหัดใหม่เกิดความเบื่อหน่ายเสียก่อน จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้แสดงรุ่นใหม่ไม่มีความอดทนฝึกฝนตนเองให้มีความสามารถเพียงพอที่จะแสดงได้จริงจนเลิกฝึกไปเป็นจำนวนมาก “โดนตี โดนนิคหน้อย ก็เลิกกันแล้ว” และ “สมัยก่อนร้องไม่ได้ก็ไม่ได้แสดงสมัยนี้ร้องไม่ได้รอบวง(หมายถึงนักแสดงคนอื่น) ก็ร้องให้พูดให้ เด็กเดี๋ยวนี้ตีไม่ได้ ตีมันเลิก เอาไปรำได้ เอาพูด เดี่ยวบ้าง ร้องให้ สมัยนี้ไม่ได้เด็กเดี๋ยวนี้ไม่มีความอดทน สมัยป่าไม่ได้เรียนหนังสือ ต้องเล่นละครเป็นอาชีพ ได้สองบาทสหบาทเงินเยอะแล้ว เด็กเดี๋ยวนี้มันไม่ชอบ ส่วนมากมันจะไปรำวง อย่างลูกป้าก็ไม่ชอบ ...บางครั้งเด็กมันชอบ แต่ไม่มีความอดทน การเป็นละครต้องอดทน ต้องร้องเก่ง หูต้องฟังบท ต้องใช้สวนประสาททุกอย่าง” ปัจจุบันจึงต้องใช้วิธีฝึกหัดเพียงให้พอทำได้แล้วหัดแสดงในโรงแทนผู้แสดงที่มีความชำนาญจะช่วยทำหน้าที่ร้องแทนใช้วิธีการสอนแบบบอกและสอนให้รู้จักรับบทตามเพื่อให้จำได้แทนการสอนแบบครูพักลักจำเอาเองบางครั้งรวมแม่ครูจุดบทให้กลับไปซ้อมเองเพื่อความรวดเร็วหรือใช้วิธีการสรรหาผู้สนใจที่มีอายุน้อยและผู้เคยหัดลิเกมาก่อนเพราะมักจะเป็นนักแสดงที่พื้นฐานการร้องและการรำ (ภาพประกอบ : รูปที่ 4-5 ภาพการแสดงละครชาตรี นักแสดงอายุน้อยแสดงละครชาตรีโดยรับบทบาทเป็นตัวพระและตัวนาง) วิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีสู่ผู้แสดงรุ่นใหม่ได้ปรับเปลี่ยนให้ผู้แสดงจะได้เรียนรู้พร้อมกับการแสดงจริงเพราะได้เงินค่าจ้างแสดง ดังนั้นการแสดงออกหรือการเล่นสดต่อผู้ชมจะไม่คล่องแคล่วหรือสร้างอรรถรสได้เทียบเคียงกับนักแสดงรุ่นพี่ แต่ทั้งนี้เป็นการแสวงหาทางออกของคณะละครชาตรีเพื่อให้มีผู้สืบทอดต่อไปนั่นเอง

รูปที่ 4-5 ภาพการแสดงละครชาตรี นักแสดงอายุน้อยแสดงละครชาตรีโดยรับบทบาทเป็นตัวพระและตัวนางแสดงถึงการฝึกหัดนักแสดงใช้วิธีฝึกหัดเพียงให้พอทำได้แล้วหัดแสดงในโรงละคร

3) การแบ่งปันผู้แสดงและปรับบทบาทสู่ศิลปินอิสระ

การดำเนินการจัดการแสดงเริ่มต้นเมื่อมีผู้ว่าจ้างให้แสดง หัวหน้าคณะหรือผู้รับงานตกลงราคา ค่าจ้างแสดงนัดวันเวลาและสถานที่ที่จะแสดง รับผิดชอบการแสดงให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยตามจุดประสงค์ของเจ้าภาพ การแสดงแต่ละครั้งใช้ผู้แสดงอย่างน้อย 6 คนและขึ้นอยู่กับเรื่องที่จะจัดแสดง ในอดีตก่อนการแสดงหัวหน้าคณะจึงจัดเตรียมผู้แสดงในคณะที่เห็นว่าเหมาะสมขึ้นแสดง ปัจจุบันผู้รับงาน/หัวหน้าคณะที่เป็นคณะละครขนาดเล็กจะจัดหานักแสดง คนบอกบทหรือผู้บอกบท ที่มีความสามารถสูง เพราะเรื่องที่จะจัดแสดงบางเรื่องไม่สามารถจัดแสดงได้เนื่องจากในคณะของตนไม่มีผู้แสดงที่เหมาะสมหรือ

แสดงในบทนั้นๆได้ ก่อให้เกิดระบบการแบ่งปันนักแสดงและมีการช่วยเหลือกันในต่างคณะ จนกลายเป็นรูปแบบศิลปินอิสระที่รับงานแสดงละคร อย่างเช่น การแสดงในวันนี้อาจจะเป็นผู้รับงานทำหน้าที่เป็นเจ้าของคณะ จัดแสดงโดยใช้ชื่อคณะละครชาตรีของตน แต่อีกวันหนึ่งอาจจะไปร่วมแสดงกับคณะละครชาตรีอีกคณะหนึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายทางละครที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือหารายได้มีใช้แค่เพียงแลกเปลี่ยนนักแสดงเท่านั้นอุปสรรคในการแสดง เครื่องแต่งกายที่สวยงามวิจิตรบรรจงรวมถึงเครื่องศรียะที่มีราคาแพงก็สามารถเช่ายืมเพื่อจัดแสดงละครให้มีภาพการแสดงที่สวยงามและสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น นอกจากนี้การแต่งกายของละครชาตรีในปัจจุบัน จากเดิมตัวละครบางตัวจะสวมหัวโขนแต่ปัจจุบันนำรูปแบบการเครื่องแต่งกายแบบกรมศิลปากรมาประยุกต์เกิดภาพสวยงามและตามความนิยมของคนปัจจุบันที่ยึดภาพการแสดงของกรมศิลปากรว่าเป็นของดีเพื่อมุ่งเน้นสร้างความพึงพอใจแก่เจ้าภาพและสร้างชื่อเสียงของคณะเพื่อหวังให้มีการจ้างในโอกาสต่อไป

4) การปรับภาษาและบทเจรจาประยุกต์สู่ความบันเทิงร่วมสมัย

การเจรจาและตลกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของละครชาตรีเพราะพัฒนามาจากละครพื้นบ้าน โดยจะประยุกต์รูปแบบการแสดงให้คล้ายตามกระแสความนิยม เริ่มจากนำบทละครนอกมาแปลงบทให้เหมาะกับการแสดงละครชาตรี วิธีแปลงบทคือนำเค้าโครงเรื่องเดิมมาปรับแก้บทปริภาษ (การใช้คำหยาบ) ภาษาถิ่นในบทเจรจาและบทตลกแต่งเป็นบทกลอนรวบรัดการดำเนินเรื่อง กลอนส่วนใหญ่มาจากบทกลอนของสุนทรภู่เพราะมีความไพเราะ เข้าใจได้ง่ายและเป็นที่ยอมรับบ้างครั้งใช้ความหยาบโลน ดุเด็ดเผ็ดมันเพื่อเป็นการเอาใจเจ้าภาพและผู้ชมสร้างความครื้นเครงสนุกสนาน

ในช่วงการแสดงดังกล่าวผู้แสดงจะใช้ประสบการณ์ที่สะสมมาหรือไหวพริบเฉพาะตัวแทรกมุขสอดเข้ากับบริบทของเรื่อง เนื้อหาที่แทรกอาจมาจากเรื่องจริงภายในครอบครัวของนักแสดง (แซวกันเอง) เหตุการณ์รอบข้างขณะแสดง ข่าวหรือเหตุการณ์ในชุมชนที่ไปจัดแสดง นำเพลงลูกทุ่ง กลอนสด เพลงฉ่อย มาร้องประสานเพื่อความสนุกสนาน ถ้อยคำที่ได้รับความนิยมหรือ “คำฮิต” วลีเด็ดมาใช้เพื่อดึงดูดความสนใจ เรียกเสียงหัวเราะและรอยยิ้มของผู้ชม ดังคำสัมภาษณ์ที่กล่าวถึงการปรับการเจรจาการร้องไว้ว่า “สมัยก่อนคิดว่าเขาเล่นแบบฉบับ เล่นตามเรื่อง เรื่องยาวมากเพราะว่าตามเรื่อง แต่สมัยนี้เป็นสมัยใหม่เราจับเอา อย่างเพลงจัดทั้งจัด อะไรที่มันดังอะไรที่มันฮิตเป็นกระแส เราเอามาเล่น เพื่อปรับให้คนดู เพื่อเขาดู เขาจะเฮเขาจะฮาเขายิ้มกับเราเวลาเราแสดงเราไม่ได้แสดงแต่ในเรื่อง สมัยก่อนเล่นแต่ในเรื่อง แต่สมัยนี้เอนเตอร์เทนคนดู เล่นกับคนดู เพื่อให้เขามีส่วนร่วม เขาบันเทิง เขาสนุกเราสนุก” โดยผู้ที่มีประสบการณ์สูงจะสามารถปรับภาษาและเนื้อหาให้สอดคล้องกับกลุ่มผู้ชม ซึ่งเป็นการดัดสดตามเชื่อมโยงเนื้อหาที่แสดงกับบริบทรอบข้างในขณะแสดงทั้งนี้การปรับภาษาและการเจรจาเพื่อให้เหมาะสมกับผู้ว่าจ้างและเพิ่มอรรถรสในการแสดง

5) เรียนรู้การถ่ายทอดและประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อใหม่

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีหรือสื่อในปัจจุบันมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคม การแสดงละครชาตรีเป็นศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ของไทยที่มีมาช้านานและมีการพัฒนารูปแบบการแสดงเรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในอดีตได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ เจ้าเมืองและชนชั้นสูงทำให้เกิดความตื่นตัวจัดแสดงละครชาตรี และยังสอดคล้องกับความเชื่อจึงเกิดการแสดงผลผสมผสานพิธีกรรมจนสร้างความนิยมจัดแสดงเพื่อแก้บนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวเมืองเพชร

รูปที่ 6 การถ่ายทอดการแสดงละครชาตรี
และประชาสัมพันธ์ด้วยการไลฟ์สด

นิยมไปดูละคร แต่ปัจจุบันการจัดแสดงในแต่ละครั้งใช้ระยะเวลายาวนานและต้องทำพิธีกรรมหลายขั้นตอนพิธีกรรมทางละครจึงที่ถูกลดทอนลง ประกอบกับความเชื่อทางการแสดงที่ผูกพันกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงหายไปเช่นกันส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของละครชาตรี ศิลปินละครชาตรีจึงเกิดการพัฒนาลือการประชาสัมพันธ์ละคร เพราะอยากให้เด็กรุ่นใหม่รู้จักละครชาตรีและสร้างความสนใจละครชาตรีจึงเกิดการประชาสัมพันธ์ละครในรูปแบบไลฟ์สดในสื่อโซเชียลมีเดีย โดยคนดูที่ติดตามหรือเป็นเพื่อน ฟังน้องในเฟสบุ๊กก็จะตามมา

ชมการแสดงสดและมาร่วมสร้างสีสันในการแสดงได้ทันที และเพื่อให้คนรุ่นใหม่รู้จักละครชาตรีถือว่าเป็นการเรียนรู้ของศิลปินละครชาตรีที่ต้องการสร้างช่องทางการรับรู้ของผู้ชมและคนในสังคมให้กว้างขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

ในระยะเริ่มแรกละครชาตรีได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ เจ้าเมืองเพชรและชนชั้นสูงจนกลายเป็นศิลปะการแสดงความบันเทิงทางวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมสูงเรื่อยมาและในอดีตคนไทยฝากความหวังไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเกิดการบนบานศาลกล่าวขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เมตตาช่วยเหลือ ละครชาตรีจึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องผีและกลายเป็นละครแก่นบึงมีแบบแผนและเป็นต้นแบบของละครรำไทย การแสดงละครชาตรีมีการพัฒนารูปแบบเรื่อยมา เริ่มจากการแสดงพื้นบ้านผนวกกับการรำโนห์ชาตรีของทางภาคใต้และรับเอาอิทธิพลของละครหลวงพัฒนาสืบเนื่องจนมีอัตลักษณ์เฉพาะตัวที่ชัดเจนต่อยอดแนวทางการแสดงแบบใหม่จนเกิดละครไทย (ละครชาตรีเครื่องใหญ่) ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าละครชาตรีมีการเรียนรู้ดัดแปลงแบบแผนการแสดงเพื่อความอยู่รอด แต่ยังคงสืบทอดทั้งในส่วนของพิธีกรรมและการแสดงมาจนถึงปัจจุบัน และยังคงสานความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนสังคมไทย

ทว่าการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อ ค่านิยมและสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นปัจจัยหลักที่กระทบต่อรูปแบบการแสดง อาทิ อารยธรรมทางตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทในเรื่องของการบันเทิงและการประกอบอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น เปลี่ยนรูปแบบจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม และความเจริญทางการศึกษาส่งผลให้ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การหวังพึ่งพาการบนบานศาลกล่าวลดน้อยลง สภาพเศรษฐกิจทำให้การว่าจ้างการแสดงนิยมแก่นบึงเฉพาะการรำถวายมือ หรือการแสดงละครชาตรีเน้นความสะดวกสบายในการจัดแสดงมากกว่าการจัดการแสดงที่ใช้ระยะเวลานาน จึงเกิดการแสดงตามแต่ผู้ว่าจ้างจะกำหนดรูปแบบ เกิดการแข่งขันจัดการแสดงของคณะละครที่เน้นราคาถูก ซึ่งส่งผลกระทบต่อตรงกับการประกอบอาชีพของศิลปิน เพราะถ้าหากการแสดงไม่ได้รับความนิยมจะส่งผลกระทบต่อฐานะทางการเงินของคณะละครประกอบกับค่านิยมของลูกหลานศิลปินเมื่อจบการศึกษาจะเลือกประกอบอาชีพที่ดีกว่าเพราะค่าตอบแทนที่ได้รับไม่เพียงพอเมื่อเทียบกับระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกฝนตนเองจึงขาดผู้สืบทอด ประกอบกับการไม่ได้รับแรงสนับสนุนจากทางภาครัฐเท่าที่ควรทำให้ละครชาตรีเมืองเพชรเริ่มจะสูญหายไปจากวัฒนธรรมไทยจนมีคำกล่าวในหนังสือพิมพ์เพชรนิวส์ ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2552 กล่าวไว้ว่า “ละครชาตรีเมืองเพชร จากวังหลวงสู่ลานเสื้อ” แต่เนื่องด้วยความตื่นตัวของตัวศิลปินเองที่

ตระหนักถึงการอนุรักษ์ละครชาตรีจึงเกิดการปรับปรุงรูปแบบการแสดงละครชาตรีดั้งเดิมประยุกต์การแสดงให้ร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น เพื่อสอดคล้องกับกลุ่มผู้ชมและเป็นไปตามความต้องการของเจ้าภาพ

รูปแบบของการแสดงที่เปลี่ยนไปมาจากเหตุผลสามปัจจัย คือ ปัจจัยแรกด้านศิลปินละครชาตรีที่ขาดผู้สืบทอดและการส่งผ่านองค์ความรู้ที่เข้มงวด เกิดการลดทอนรูปแบบการแสดงเชิงพิธีกรรม ปรบวิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีสู่ผู้แสดงรุ่นใหม่ และเกิดระบบเครือข่ายศิลปิน มีการแบ่งปันผู้แสดงและปรับบทบาทศิลปินในคณะละครสู่ศิลปินอิสระประการที่สองปัจจัยทางสังคม ความเชื่อและค่านิยมการหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงอยู่แต่เน้นสาระสำคัญในการแสดงตัดสินบนและอวยพรแก่เจ้าภาพจึงปรับปรุงรูปแบบตามแต่ผู้ว่าจ้างโดยเฉพาะรวมถึงศิลปินละครชาตรีเรียนรู้ช่องทางการถ่ายทอดผลงานและประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อใหม่ปัจจัยที่สามด้านผู้ชมซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสังคมด้วยส่งผลต่อการพัฒนางานให้มีลักษณะร่วมสมัยเกิดการปรับภาษา ปรับบทเจรจา เน้นประยุกต์ความบันเทิงที่เข้าถึงกลุ่มผู้ชมทุกเพศทุกวัย จากการศึกษาจึงกล่าวได้ว่าศิลปะการแสดงละครชาตรีเมืองเพชรสามารถเก็บบันทึกความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและแสดงถึงความสัมพันธ์อันเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารเป็นการสร้างวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างศิลปินละครชาตรีกับผู้คนในสังคมผ่านรูปแบบการแสดงดังนั้นการแสดงละครชาตรีจังหวัดเพชรบุรีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่เห็นสมควรว่าภาครัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรผลักดันให้มีนโยบายส่งเสริมการแสดงละครชาตรีอย่างจริงจัง ทั้งในส่วนการศึกษารูปแบบพิธีกรรม โครงสร้างการแสดง และการฝึกฝนนักแสดงชาตรีเมืองเพชรการศึกษาที่ครอบคลุมศิลปะการแสดงเชิงวัฒนธรรมหรือสร้างกิจกรรมส่งเสริมในเชิงการท่องเที่ยวเพื่อสร้างงานและรายได้ให้กับศิลปินละครชาตรี เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ละครชาตรีเมืองเพชรให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการสร้างความรู้ความภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่นชุมชนเป็นกำลังสำคัญในการสืบทอดการแสดงละครชาตรีมิให้เสื่อมสูญไป

ข้อเสนอแนะ

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งทางเอกสาร การชมการแสดง และการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้พบวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์การศึกษาข้อมูล มีข้อเสนอแนะในการศึกษาการแสดงละครชาตรีผู้ศึกษาควรใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมประกอบกับการสัมภาษณ์เพื่อศึกษารูปแบบและโครงสร้างการแสดงของละครชาตรี เนื่องจากละครชาตรีมีรูปแบบพิธีกรรมที่ซับซ้อน ผู้ศึกษาจึงควรมีความรู้พื้นฐานก่อนการสัมภาษณ์ โครงสร้างการแสดงมีการใช้ภาษาบทกวี บทกลอน ภาษาพื้นบ้านและเป็นการแสดงสด หากไม่มีพื้นฐานโครงสร้างการแสดงละครชาตรีแล้ว อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและเพื่อให้ผู้วิจัย/ผู้ศึกษาสามารถตั้งคำถามสัมภาษณ์ศิลปินได้ชัดเจนลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

จากการที่ผู้ศึกษาการแสดงละครชาตรีของจังหวัดเพชรบุรี เพื่อค้นหาการปรับปรุงรูปแบบทางการแสดงแล้วยังพบสิ่งที่น่าสนใจที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาต่อไปคือ

- 1) การศึกษาแนวทางการพัฒนาการแสดงละครชาตรีในแต่ละคณะละครเพราะแบบแผนการถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีมีจะสืบทอดกันในระยะ ลักษณะการถ่ายทอดภายใน ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการถ่ายทอด/สืบทอดของแต่ละคณะ
- 2) ศึกษาลักษณะการแสดงที่มีการปรับปรุงรูปแบบการแสดงละครชาตรีผสมลิเก (ละครชาตรีแบบคาบลูกคาบดอก) ซึ่งเป็นการปรับการแสดงละครชาตรีแบบใหม่ที่มีความน่าสนใจ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ฉัสนรา ชมะวรรณ. (2537). *แนวคิดของเรมอนด์ วิลเลียมในวัฒนธรรมการศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโกค*. (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- จันทิมา แสงเจริญ. (2539). *ละครชาตรีเมืองเพชร*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- เพ็ชรี ฐปะวิเชตร์. (2550). *การเรียนรู้ลักษณะการจัดการ : การจัดการข้ามวัฒนธรรม*. นพบุรีการพิมพ์, เชียงใหม่
- ตรีรัตน์ วิสุทธิพันธ์ จินตนา สายทองคำ พิณภัทร์ ฅมรงค์สัตว์. *เปรียบเทียบอัตลักษณ์ละครชาตรีจังหวัดเพชรบุรีกับละครชาตรีจังหวัดวารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.10(2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2559. หน้า 87-102*
- วันชนะ ฤกษ์สมุทร. (2553). *ละครชาตรีแก้บนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร.
- อมรา กล้าเจริญ , สวภา เวชสุรกี , ทองลั่น บุญยิ่ง และโกสีย์ เกิดผล (2555). *สภาพภาพการคงอยู่ของละครชาตรีในประเทศไทย*. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.

ระบบออนไลน์

- ชูศรี เย็นจิตร. (2556, ตุลาคม). *องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมละครชาตรีเมืองเพชร*. [สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2562]. เข้าถึงได้จาก https://www.mculture.go.th/phetchaburi/ewt_news.php?nid=186&filename=index
- MARYL.GROW. [Online]. *DANCING FOR SPIRITS: LAKHON CHATRI PERFORMERS FROM PHETCHABURI PROVINCE. DEPARTMENT OF ANTHROPOLOGY.UNIVERSITY OF WISCONSIN- MADISON*. [cited 2019 July 2]. Available from:http://www.siamese-heritage.org/jsspdf/1991/JSS_080_2j_Grow_DancingForSpiritsLakhonChatriInPhetchaburi.pdf